

Ta’limiy o‘yinlar vositasida boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning fonetik-grammatik tushunchalarini shakllantirish

**Baxtiyorova Mahliyo- UrDU Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedrası
o‘qituvchisi**

Аннотация. В этой статье изучены пути использования обучающих игр на уроках родного языка в процессе формирования фонетико-грамматических понятий у учащихся начальных классов.

Ключевые слова: начальное образование, фонетико-грамматическое понятие, обучающая игра, развитие речи, состав слова, эффективность образования.

Annotation. In this article authors research the ways of using learning games for enriching phonetic and grammar knowledge of elementary school pupils.

Key words: elementary education, phonetic and grammar knowledge, learning game, word composition, development of speech, effectiveness of education.

Ona tili maktabda o‘quvchining kamol topishida, fikrlash darajasining o‘shishida, bilim va mehnatga havasini uyg‘otishda, ilmiy tushunchalarini, nutqiy malakalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ona tilidan olib boriladigan barcha mashg‘ulotlar tizimi shunday qurilishi kerakki, bu tizim o‘quvchilarda ona tiliga muhabbat, o‘z yurtiga, xalqiga mehr, Vataniga cheksiz hurmat va sadoqatni o‘stirishi zarur.

Boshlang‘ich sinflarda ona tili ta’limi, yuqorida ta’kidlanganiday, bolalarning tafakkur qilish faoliyatlarini kengaytirishga, ularda erkin fikrlay olish, o‘z g‘alalar fikrini anglash, o‘z fikrini og‘zaki va yozma ravishda ravon bayon qila olishga, jamiyat a‘zolari bilan erkin muloqotda bo‘la olish ko‘nikma va malakalarini

rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu o‘rinda ona tili ta’limiga o‘quv fani sifatida emas, balki butun ta’lim tizimini uyushtiruvchi ta’lim jarayoni sifatida qarash lozimligini alohida ta’kidlash joizdir.

Boshlang‘ich ta’lim davlat qonunini hayotga tatbiq etishda muhim bosqich hisoblanadi va unda ona tili o‘qitish asosiy o‘rin egallaydi. “Boshlang‘ich ta’limning samaradorligini ta’minlashda o‘qituvchining shaxsiy sifatlari va pedagogik kasb mahorati ham muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi barcha pedagogik -psixologik vositalarni qo‘llagan holda kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda yaxlit tarzdagi o‘quv faoliyatini shakllantira olishi kerak”. (1.14)

Ona tili fani shunchaki fonetik-grafik va grammatik tushunchalarni bir yoqlama shakllantirish vazifasini bajarmaydi, balki o‘quvchilarni badiiy til vositalari bilan ta’minlashi, ularda go‘zal nutq madaniyatini tarbiyalashi. Og‘zaki va yozma nutqini o‘stirishi, fikr -mulohazalarini ifodali bayon etishga o‘rgatib borishi zarur. O‘quvchilar har bir ilmiy -nazariy tushunchani amalda qo‘llay olishlari uchun ona tili mashg‘ulotlarida samarali mashqlar tizimi qo‘llanib borilishi maqsadga muvofiqdir.

Ona tili o‘qitish metodikasida o‘quvchilarning savodini chiqarish, grammatik tushunchalarini shakllantirish, ularning nutqiy va imloviy savodxonligini oshirishda qo‘llaniladigan usullar, mashqlar variantlari ko‘p. Fonetik-grammatik, orfografik tushunchalarni mustahkamlash, nutqiy malakani mukammal shakllantirishda metodika fanidan belgilangan mashqlar qatorida ta’limiy o‘yinlar muhim o‘rin tutadi. (2. 42)

Ta’limiy o‘yin mashqlari ma’lum talab asosida berilib, mavzu yuzasidan o‘quvchini amaliy faoliyatga yo‘naltira oladigan ta’limiy materialdir. Ular har bir mavzu doirasida shu mavzuni ongli o‘zlashtirish, mavzu yuzasidan o‘qituvchining

olgan bilimni mustahkamlash va sistemaga solish, ogʻzaki va yozma nutq malakalarini oʻstirish maqsadida beriladi.

Taʼlimiy oʻyinlarning boshqa mashq turlari (koʻchirib yozuv, tahlil, diktant, bayon, insho) dan farqi shuki, bunda, bir tomondan, oʻquvchilarning zerikishi, charchogʻiga barham berilsa, ikkinchi tomondan, bolalarning fikrlash jrayoni tezlashadi, muayyan belgilangan malakalarning mufassal shakllanishi osonlashadi.

Boshlangʻich sinflar ona tili dasturidagi har bir mavzu boʻyicha muayyan shakldagi taʼlimiy oʻyinni tashkil qilish mumkin. Oʻqituvchi, avvalo, taʼlimiy oʻyinning taʼlimiy-tarbiyaviy maqsadini belgilab, oʻyinga kerakli materialni tayyorlab, oʻquvchilarga taʼlimiy oʻyinni oʻtkazish tartibini aniq tushuntirib berishi, taʼlimiy oʻyinni oʻzi boshqarib borishi, oʻquvchilarning xatolarini yoʻl-yoʻlakay tuzatib borishi kerak. Oʻyin oxirida tegishli xulosalar chiqarib, qoʻyilgan ballar eʼlon qilinadi.

Taʼlimiy oʻyinning asosiy mohiyati shundaki, kattalar tomonidan bolalarga oʻyin shaklida aqliy vazifani bajarishni hal etish vazifasi topshiriladi. Buning asosiy maqsadi bolalarning bilishga boʻlgan qiziqishini shakllantirishni faollashtirishidir. Bilim berishda taʼlimiy oʻyinlardan bilimlarni mustahkamlashdagina emas, balki taʼlim shakli sifatida ham keng foydalaniladi.

Boshlangʻich sinflarda fonetikaga doir unli, undosh tovushlar va harflar mavzusini oʻrganishda quyidagi taʼlimiy oʻyinlardan foydalanish maqsadga muvofiq boʻladi:

1-oʻyin – “Soʻz oʻyini“. Qaysi tovush yoki harf soʻzlarning maʼnosini oʻzgartirishga xizmat qilyapti?

1-variant – ogʻzaki ravishda. Bunda oʻqituvchi navbat bilan soʻzlarni ogʻzaki ayta boshlaydi: oʻquvchilar qoʻl koʻtarib soʻzlarning maʼnosini oʻzgartirayotgan

tovushni aytishadi va ma’nosi o’zgarayotgan so’zlar ishtirokida og’zaki gaplar tuzadilar.

2-variant – yozma ravishda. Bunda 2 guruhdan iborat o’quvchilar musobaqa tarzida doskada yozilgan so’zlarning ma’nosini o’zgartirayotgan harfning tagiga chizib borishadi.

Til, tin, tir, tiz, tim, tish, to’l, to’r, to’n, to’p, to’y, to’k, to’s, tom, ton, tol, tosh, tob, tog’, tor, toj, toy, tok, top, tot, tut.

2-o’yin. “Harflarni o’zgartirib, so’z tuzing!”

1-variant – og’zaki ravishda. Bunda o’qituvchi so’zni og’zaki ayta boshlaydi: o’quvchilar bir so’z tarkibidagi unli yoki undosh tovushni o’zgartirib yangi so’z topishib, bu so’zlar ishtirokida og’zaki gaplar tuzadilar.

2-variant – yozma ravishda. Bunda doskaga so’zlar qator qilib yozib qo’yilgan bo’ladi. 2 guruhdagi o’quvchilar unli yoki undosh harflarni o’zgartirib, yangi so’zlar tuzib yozadilar. O’yin musobaqa shaklida o’tkaziladi.

Unlilarni o’zgartirish.

Kun: ko’n, kon.

Ko’z: kuz, kar, kor, ker.

Dil: do’l, dol.

Pichoq: pachoq, po’choq, puchuq.

Undoshlarni o’zgartirish.

Moy, toy, loy, boy, voy, joy, poy, soy, choy.

Til, dil, bil, jil, zil, yil, fil, shil, qil.

Bir harfni olib so’z tuzish.

Qo’y (o’y) Kalla (alla)

Toy (oy) Karra (arra)

So‘zlarga harf qo‘shib yangi ma‘noli so‘zlar toping vva ular ishtirokida gaplar tuzing:

Alla (salla) ayiq (qayiq)

Ayron (hayron) asal (kasal)

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari so‘z turkumlari (ot, sifat, son, olmosh, fe‘l) bilan umumiy tanishtirilgandan so‘ng bar bir leksik-grammatik guruh alohida o‘rganiladi. Bu so‘z turkumlarini o‘rganishning boshlang‘ich bosqichidayoq ularni taqqoslashga qulay sharoit yaratadi va shakllantiriladigan grammatik tushunchaning asosiy tomonlarini aniqroq ajratishga imkon beradi. Dasturga ko‘ra, boshlang‘ich sinfda so‘zlar dastlab javob bo‘ladigan morfologik so‘roqlariga qarab guruhlanadi, “so‘z turkumi” tushunchasi shakllantiriladi.

Grammatik tushunchalar bo‘yicha o‘quvchilar 1-sinfdan boshlab nazariy ma‘lumotlarga ega bo‘la boshlaydilar. Ya‘ni shaxs va narsa nomlari, narsalarning belgisi, narsalarning harakati kabi ma‘lumotlarni o‘rganish jarayonida ularda grammatik tushunchalar shakllantirishga asos solinadi.

Boshlang‘ich sinflarda grammatik tushunchalarga oid quyida ta‘limiy o‘yinlardan samarali foydalanish mumkin.

Mavzu: Narsa va shaxs nomini bildirgan so‘zlar

1-o‘yin. “Bir so‘z bilan javob top” o‘yini

Beshik tebratib aytiladigan qo‘shiq ... – alla.

Daraxtni bo‘laklarga ajratadigan asbob ...- arra.

Ko‘paytirish jadvali ... – karra.

Bolalar qog‘ozdan yasab uchiradigan narsa ...- varrak.

Kuch so‘zining sherigi ... – quvvat.

Rasm chizuvchi kasb egasi ... – rassom.

Don hosili ... – g‘alla.

Chollar tayanadigan tayoq ... – hassa.

2-o‘yin. “So‘zlarni guruhlarga ajratish” o‘yini.

1-variant. (og‘zaki ravishda)

O‘qituvchi so‘zlarni navbat bilan aytib turadi, o‘quvchilar nima? so‘rog‘iga javob bo‘lgan so‘zlarni eshitganda sariq varaqani, kim? so‘rog‘iga javob bo‘lgan so‘zlarni eshitganda ko‘k varaqani ko‘taradilar.

2-variant. (yozma ravishda)

So‘zlar yozilgan varaqalar alohida stolga aralashtirilgan holda ochiq qilib qo‘yiladi. O‘quvchilardan tuzilgan ikki guruhning biri nima? so‘rog‘iga javob bo‘lgan so‘zlarni, ikkinchisi kim? so‘rog‘iga javob bo‘lgan so‘zlarni “Kim oldin yozish” sharti bilan doskaga yozib boradilar.

Mavzu: Narsa va shaxs harakatini bildirgan so‘zlar

“**Teskari so‘zni top!**” o‘yini.

1-variant. (og‘zaki ravishda)

O‘yin uchun so‘zlar:

Suv: oqadi – to‘xtaydi.

Kun: isiydi – soviydi.

Qush: uchadi – qo‘nadi.

Daraxt: ko‘karadi – quriydi.

Bola: uxlaydi – uyg‘onadi.

Oy: ko‘rinadi – bekinadi.

Mavzu: Narsa va shaxs belgisini bildirgan so‘zlar

“**Noto‘g‘ri belgini top!**” o‘yini.

Qizil taom (shirin)

Oq qarg‘a (qora)

Shirin gul (qizil)

Mavzu: Ot – so‘z turkumi.

O‘yin tartibi: O‘yinda boshlovchi va 3-4 nafar o‘quvchi ishtirok etadi.

1-variant. Boshlovchi o‘zakni aytgach, o‘quvchilar navbati bilan so‘z yasaydilar.

2-variant. Boshlovchi har bir o‘quvchiga yasovchi qo‘shimchalardan birini aytadi, o‘quvchi mustaqil holda bu qo‘shimchaga mos o‘zakni qo‘shib so‘z yasaydi. So‘zlarni yasay olmagan o‘quvchi o‘rnini boshqa o‘quvchi egallaydi.

Ko‘rinadiki, boshlang‘ich sinf ona tili darslarida ta‘limiy o‘yinlardan fo‘y dalanish o‘rganilayotgan tushunchaning oson o‘zlashtirilishiga yordam beradi. O‘quvchilarda olgan bilimlarini amalda tezkorlik bilan qo‘llay olish salohiyatlarini shakllantiradi.

Ta‘limiy o‘yinlarni tanlashda o‘yinning ta‘lim jarayoni bilan uyg‘unlashishiga, ta‘lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga, o‘quvchilarning faolligi va tashabbuskorligi hamda ijodiy qobiliyatini o‘stirishga alohida ahamiyat beriladi.

Ta‘limiy o‘yinlar nafaqat o‘quvchilarning bilimini tekshirishda, balki ularni darsga qiziqtirish uchun ham qo‘llanadi. Ta‘limiy o‘yinlarni o‘tkazishda o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini ham hisobga olish zarur. O‘yinlar mavzuga mos bo‘lishi va o‘quvchilarni zeriktirib qo‘ymasligi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Boshlang‘ich ta‘lim konsepsiyasi// “Boshlang‘ich ta‘lim, 1998 -yil, 6 –son.
2. Yoqubov Sh.Mustafoqulov.R Grammatik o‘yinlar orqali o‘quvchilarni faollashtirish// Yigirma birinchi asrda o‘zbek tili ta‘limi masalalari.-T.: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti.2007.

